

HOPPÁL KRISZTINA*

Spaklival a Távol-Keleten: örökségvédelem és régészeti kutatómunka Kínában

Azt gondolnánk, a régészet, azaz az emberiség múltjának az anyagi kultúrán keresztül történő kutatása – lévén ugyanazon dolog megismerésére irányul – minden országban igen hasonló alapokon nyugszik. Azonban mind módszertan, mind a rendelkezésre álló eszközök terén hatalmas eltérések lehetnek. E különbségek különösen markánsan jelentkeznek Európa és a Távol-Kelet között.

Az alábbiakban az ázsiai terep- és kutatómunkák nehézségeit és lehetőségeit mutatom be, a Kínai Népköztársaság régészetére fókuszálva. Az országra e tekintetben általánosan jellemző a személyes kapcsolatok és a nyelvtudás jelentősége, az idegenekkel szembeni meglehetősen zárkózott magatartás, valamint az adminisztráció összetettsége. Emellett külföldiként a (hely)ismeretbeli hátrányt is le kell küzdeni, miközben a tudományosságról alkotott eltérő nézetek még inkább bonyolítják az együttműködést. A tanulmány második felében a helyszíni kutatás néhány eredményét vázolom fel a fent felsorolt nehézségek tükrében.

I. Terep- és kutatómunka Kínában

I.1. Az örökségvédelem helyzete

A Kínában folytatott régészeti terep- és kutatómunka megismeréséhez érdemes áttekinteni a vonatkozó törvényi és örökségvédelmi hátteret.

A fogalmi háttér tekintetében a régészeti örökségre a *gu* 古 szót használják, amelybe minden, az első ópiumháborút (1839–42) megelőző időszakra keltezhető lelőhely és lelet beletartozik,¹ míg magát a régészetet a *kaogu* 考古

* MTA – ELTE – SZTE Selyemút Kutatócsoport.

¹ Agnew – Demas 2002: 40.

kifejezéssel illetik. Utóbbi eredetileg a Song-kori (960–1279) régiséggyűjtők körében terjedt el, majd a 19. század második felében a nyugati *archeológia* kifejezés japán fordításaként került átvételre.² Kínában a régészet társadalomtudományokban betöltött szerepét Xia Nai 夏鼐 fogalmazza meg rendkívül találóan, miszerint a régészet és a szűkebb értelemben vett történelem olyan, mint egy kocsi két kereke, vagy egy madár szárnyai – egyik sem nélkülözhető, ugyanakkor egymástól független, mégis egymáshoz közel álló: a történelemtudomány részei.³

A régi korok tárgyainak gyűjtése már a Qin-dinasztiát (i. e. 221–206) megelőzően is komoly népszerűségnek örvendett, noha a kulturális örökséget ekkor még elsősorban a bronzedények jelentették.⁴ A Han-, de még inkább a Tang-dinasztiák (i. e. 202 – i. sz. 220 és 618–907) alatt a régiségek birtoklását a vagyonnal és a hatalommal társították, s hagyományosan az elit szűk körére korlátozódott. Ugyan a Song-dinasztiától a tudományos érdeklődés fokozatosan a múlt felé fordult, azonban a társadalom széles rétegei számára továbbra is inkább elhárítandó akadályt jelentettek a régi emlékek, különös tekintettel az épület- és falmaradványokra, melyek komoly pusztítást szenvedtek.

Végül a 19. század végi, 20. századi eleji növekvő antikvárius érdeklődéssel, valamint a kulturális örökség fokozott veszélybe kerülésével párhuzamosan a múlt emlékeinek védelme is egyre inkább előtérbe került. Az I. világháború vége pedig a modern archeológia megteremtését is magával hozta.⁵ E pozitív változások ellenére azonban a Qing-dinasztiától (1644–1911) kezdve a fosztogatás és a műkincs-kereskedelem rendkívüli módon elharapódzott, aminek egyik leggyakrabban idézett példája éppen a Tiltott Város kifosztása.⁶ Az 1920-as és 1930-as évek nemcsak a régészeti kutatásoknak, hanem a nemzetközi együttműködések létrejöttének is kedveztek, aminek köszönhetően számos előrelépés történt mind a régészet, mind az örökségvédelem területén.⁷ Az 1950-es évektől azonban a bezárkózás politikájá-

² von Falkenhausen 1993: 842.

³ Részletesen: Xia 1984: 932.

⁴ Wang – Ucko 2008: 47–48.

⁵ von Falkenhausen 1993: 841. Gyakran az Academia Sinica Történelem és Filológiai Intézetének (Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院歷史語言研究所) 1928-as megalapításához kötik, például Liu – Chen 2012: 2. Megint mások a henani Yangshao lelőhely 1921-es feltárásához, lásd Fan – Lai 2004: 255.

⁶ Minderről részletesen: Li et al. 2016: 2–4, további példák Murowchick 2013: 16–18.

⁷ Liu – Jones 2008.

nak következtében a megkezdett interdiszciplináris projektek elhaltak, a tudományos életet a marxista szemléletmód uralta.⁸ Törvényi szinten azonban több szigorú rendelkezés is született a kulturális örökség védelme érdekében, mint a régiségek Kínából való kivitelének tilalma vagy az intézményi háttér megteremtése.⁹ E kettősség a kulturális forradalom idején tetőzött, mikor műemlékek és műtárgyak tömegei estek a politika áldozatául, miközben az állami támogatásnak köszönhetően régészeti feltárások és kiállítások sora tárta az ország dicső múltját a látogatók elé.¹⁰

A reform és nyitás meghirdetését követően a régészettudomány és az örökségvédelem fokozatos átalakuláson esett át. Ebben a tekintetben kiemelkedő olyan neves archeológusok munkássága, mint Xia Nai vagy Su Bingqi 苏秉琦, akik nemcsak tudománytörténeti jelentőségű publikációk szerzői, de a régészetelméleti kutatások megalapozói is.¹¹ A politikai átalakulás pozitív hozadéka törvényi szinten is megmutatkoztak. 1985-ben ratifikálták az UNESCO által 1972-ben alapított, a világ kulturális és természeti örökségének megóvását célzó egyezményt, a következő évben pedig az első öt lelőhely világörökség részévé nyilvánítását kezdeményezték, ami 1987-ben meg is valósult.¹² Kína 2016-ig összesen ötven UNESCO által védett helyszínnek adott otthont, melyekhez legutóbb a természeti övezetek közül a Hubei tartományi Shennongjia 神农架, valamint a huashani sziklafestmények (Huashan yanhua 花山岩画) csatlakoztak.¹³ Mindezekon kívül több tucat további lelőhely vár elfogadásra.

A szellemi kulturális örökség védelmét ugyancsak UNESCO egyezmény hivatott garantálni, melyhez 2003-ban csatlakozott az ország.¹⁴ Kína több, a kulturális örökség védelmét szolgáló nemzetközi egyezményhez is társult, ide tartoznak például az illegális kereskedelem ellen fellépő vagy a háborús konfliktusok során az örökséget megóvó megállapodások.¹⁵ Az elmúlt

⁸ Murowchick 1997: 26.

⁹ Li et al. 2016: 7–8. Összefoglalva: Liu 2011: 29–30.

¹⁰ Erről lásd Noth 2015.

¹¹ Murowchick 2013: 1. Tevékenységükről részletesen pl. von Falkenhausen 1999. Híres kutatókról lásd még Wang – Ucko 2008: 288.

¹² Blumenfield – Silverman 2013: 5–6.

¹³ Lásd az UNESCO honlapját: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/cn>, <http://whc.unesco.org/en/list/1508>, valamint <http://whc.unesco.org/en/list/1509> (utolsó megtekintés: 2017.03.20).

¹⁴ Blumenfield – Silverman 2013: 7.

¹⁵ Yang 2006: 278, Murowchick 2013: 22–25.

évek pozitív változásai között érdemes még megemlíteni a fokozott állami támogatást is, mely nemcsak a lelőhelyek védelmében, hanem a feltárások finanszírozásában is megmutatkozik.¹⁶ Emellett szintén kiemelendők a nem *han* etnikumú területek kulturális örökségének megóvására tett intézkedések.¹⁷

1985-től helyi szinten számos jelenleg is hatályban lévő örökségvédelmi törvényt és rendelkezést léptettek életbe,¹⁸ valamint az intézményrendszert is megszilárdították. Ennek értelmében jelenleg a régészeti lelőhelyek és leletek sorsáért felelős intézmények élén a kínai Állami Kulturális Örökségi Hivatal (Guojia Wenwuju 国家文物局) áll,¹⁹ ennek alárendelve működnek a főbb nemzeti örökségvédelmi egységek (Quanguo Zhongdian Wenwu Baohu Danwei 全国重点文物保护单位), a főbb tartományi örökségvédelmi egységek (Shengji Wenwu Baohu Danwei 省级文物保护单位), valamint a főbb megyei örökségvédelmi egységek (Xianji Wenwu Baohu Danwei 县级文物保护单位).

Az újonnan felfedezett lelőhelyeket, illetve leleteket a helyi illetékes örökségvédelmi hivatalnál vagy a helyi múzeumoknál kell bejelenteni, ugyanakkor e kötelezettség elmulasztása szinte semmilyen szankciót nem von maga után.²⁰ Jelen szabályozás értelmében az ingatlan jellegű kulturális örökség hat kategóriára osztható: 1. régészeti és kulturális jelentőségű lelőhelyek, 2. régészeti korú temetők és sírhelyek, 3. régészeti jelentőségű építészeti emlékek, 4. barlangtemplomok, illetve szentélyek, 5. régészeti korú faragványok és festmények, valamint 6. jelentősebb modern és közelmúltbeli történeti lelőhelyek és emlékhelyek. Az ingó örökség négy osztályra oszlik. Az első a legritkább és értékesebb emlékeket, míg a negyedik a köznapi leleteket foglalja magába. E kettő között helyezkedik el a második és a harmadik osztály.²¹

Fontos megjegyezni azonban, hogy a kínai örökségvédelem alapját az erősen központosított, hierarchikus állami adminisztráció képezi, amely rendkívüli módon megbonyolítja a régészeti örökséggel kapcsolatos összes tevékenységet, legyen az kutatás, ásatás, lelőhely-felderítés stb.

¹⁶ Erről: Wang 2010.

¹⁷ Blumenfield – Silverman 2013: 6.

¹⁸ Yang 2006: 279–280.

¹⁹ Hivatalos honlap: <http://www.sach.gov.cn/> (utolsó megtekintés: 2017.03.21).

²⁰ Gruber 2007: 276.

²¹ Shen – Chen 2010: 72–73.

Az ásatások legtöbbje nagyobb lélegzetű beruházásokhoz köthető, nagy felületű feltárásokból tevődik össze, melyeknek köszönhetően Kína történelme több jelentős lelettel gazdagodott az utóbbi években. Mindezeknek azonban számos negatív hozadéka is van, így például a beruházások tervezési fázisában nem konzultálnak a régészekkel, ezáltal kényszerhelyzetet teremtenek, emellett számos esetben a beruházás a régészeti örökség rovására is megvalósul. A feltárások határideje sok esetben rendkívül szűkös, az anyagi források nem biztosítottak. Szintén komoly problémát jelent a szak-képzett tudományos gárda, valamint a törvényi háttér ismeretének a hiánya.²²

1. kép Teleszemetelt temetkezés az UNESCO-védelem alatt álló Jiaohe lelőhelyen (a szerző felvétele)

I.2. A régészeti örökséget fenyegető veszélyek

A belföldi turizmus állami támogatása az 1990-es évek közepén még komoly vitákat váltott ki kormányzati körökben. Ellenzői ugyanis úgy vélték, az erkölcstelen viselkedés melegágya lehet, és aláaknázza a produktivitást is azáltal, hogy eltereli a dolgozó nép figyelmét egyéb hasznos tevékenységekről. Azzal azonban, hogy a turizmust a nemzetgazdaság új kulcsterületévé kiáltották ki, valamint három hétnyi munkaszünetet biztosítottak, létrejött a gazdaság szabadidős ágazata és egy olyan felvevőpiac,²³ melynek

²² Guan 2006: 283.

²³ Nyíri 2008.

növekvő igényeit – többek között – a régészeti örökség bevonásával kellett kielégíteni. Manapság tehát a lelőhelyek turisztikai célpontokká történő alakítása gazdasági és nemzeti érdekeket is szolgál.²⁴ Ennek előnye, hogy számos műemléket rekonstruáltak és látogathatóvá tettek. Ugyanakkor tagadhatatlan hátránya, hogy sokszor a rekonstrukció inkább turisztikai szempontokat szolgált, mint a történelmi hűséget, a modernizálással gyakran szinte megsemmisítve az eredeti műemlékeket. Emellett a turistaszezonban érkező tömegek pusztán számuk miatt is veszélyt jelentenek a régészeti örökségre, nem beszélve a szemetelőről, figyelmetlen vagy szándékos vandálokról (1. kép). A látogatók koordinálása és ellenőrzése csaknem lehetetlen, a lelőhelyek kapacitását meghaladó beengedésük a profitorientált cégek érdekeit szolgálja (2. kép).²⁵ Fontos megjegyezni, hogy a fentiek alól gyakran az UNESCO által védetté nyilvánított lelőhelyek sem kivételek.²⁶ A modernizáció, a rohamtempóban növekvő városok szintén komoly veszélyeket rejtnek magukban. Minderre például Peking szolgál jellegzetes példával, ahol elsősorban a 2008-as olimpia, majd további beruházások kapcsán tradicionális *hutongok* 胡同, *siheyuanek* 四合院 és egyéb Ming- és Qing-kori műemlékek estek a városfejlesztés áldozatául.²⁷

2. kép A Nagy Fal egy népszerű szakasza
(<http://photo.sf.co.ua/id55>, hozzáférés: 2017.04.25.)

²⁴ Gruber 2007: 255.

²⁵ Yang 2006: 280.

²⁶ Például a Wudang-hegység 武当山 esete: Tang 2013.

²⁷ További példákkal: Murowchick 2013: 25–26.

Emellett a komoly múlttal rendelkező sírbratlás és a lelőhelyek módszeres fosztogatása²⁸ is jelentős kihívások elé állítja az archeológusokat (3. kép).²⁹ A régészeti leletek gyűjtésével üzletszerűen foglalkoznak, sokan legális cégüket használva álcaként,³⁰ és az illegális műkincs-kereskedelem olyannyira virágzik, hogy a Közel-Kelet vérbe borulásáig Kínát mint az egyik legjellemzőbb elrettentő példát emlegették művészettörténész és régész körökben.³¹ Nehéz ugyan pontos becslést adni az ellopott javak számáról, mindenesetre 1998 és 2003 között a kínai állami kulturális örökségi hivatal szerint mintegy 220 000 sírt fosztottak ki, és az eltulajdonított leletek nagy része külföldi kézbe vándorolt.³² Aggasztó tendencia, hogy a kínai újjazdag réteg körében divattá vált a régiségek gyűjtése, amit ráadásul tévéműsorok egész során keresztül népszerűsítene.³³

3. kép Régiségpiac Pekingben (a szerző felvétele)

²⁸ Murphy 1995.

²⁹ Erről például: Murowchick 2013.

³⁰ Yang 2006: 280.

³¹ Szilágyi 2009.

³² Beech 2003. Néhány elszomorító eset: Murowchick 2013: 14.

³³ Erről lásd Murowchick 2013: 26–29. A szerző egy egészen döbbenetes esetet is idéz 2011-ből, amikor egy Shanxiból származó iparmágnás a turisták közül kiválva 100 millió *yuant* ajánlott az idegenvezetőnek Kangxi 康熙 császár Hebei-beli sírjának megvételeért. A határozott visszautasítást hallva kikelt magából, és dühében egy köteg 100 *yuanes* bankóval dobta meg a megszeppent idegenvezetőt. A történet 2011-es leírása: <http://www.whatsonsanya.com/news-17243.html> (utolsó megtekintés: 2017.03.31).

Összességében fontos tehát megjegyezni, hogy a pozitív változások ellenére – ahogy arra Stefan Gruber felhívja a figyelmet – a kulturális forradalom következtében elveszített évek az örökségvédelem több ponton is markánsan jelentkező hiányosságait eredményezték, mely ezáltal folyamatos fejlesztésre, fejlődésre szorul, mind törvényi, mind intézményi szinten. A nem kellőképpen hatékony védelem hiányában számos lelőhely esik a beruházások áldozatául, vagy kerül átalakításra a turisztikai igények kielégítése érdekében, és történeti városmagok tűnnek el a modern lakónegyedek terjeszkedése következtében.³⁴ Az állam ugyan részletes megoldási stratégiát dolgozott ki, melynek ugyanúgy része a törvényi háttér és a végrehajtás szigorítása, mint a kulturális örökség védelmében tett ajánlások megfogalmazása, vagy a szakképzett, multidiszciplináris kutatógárda képzése.³⁵ Az intézkedések betartásának ellenőrzése azonban továbbra is problémát okoz.

I.3. Kutatási nehézségek

A kínai örökségvédelmi törvények 1991-es felülvizsgálata kedvezett a külföldi tudományos együttműködések létrejöttének, melyekkel párhuzamosan a helyi archeológia színvonala is jelentősen emelkedett. Mindez a kínai eredmények nemzetközi tudományos életbe történő beemelését is lehetővé tette.³⁶ Ugyanakkor a külföldi kutatómunkát szigorú törvényi szabályozás szorítja keretek közé (Zhonghua Renmin Gongheguo kaogu shewai gongzuo guanli banfa 中华人民共和国考古涉外工作管理办法),³⁷ amely – bár célja a tudományos kapcsolatok előrelendítése –, jelentős adminisztrációs terhet ró a külföldi pályázókra. A kutatócsoportok és közös projektek esetében számos olyan kitételnek is meg kell felelni, melyeket csak jelentős anyagi háttérrel rendelkező szervezetek engedhetnek meg maguknak. A hosszas elfogadási eljáráson kizárólag olyan kutatási terület indulhat, amely ismert a kínai régészet számára is, s amely rendelkezik helyi kutatógárdával. Emellett minden külföldi együttműködésnél kínai irányítást ír elő. Egyéni kutatók esetében pedig kimondja, hogy a nagyközönség előtt zárt lelőhelyek látogatásához a kínai állami kulturális örökségi hivatal bonyolult enge-

³⁴ Gruber 2007: 254–255.

³⁵ Guan 2006: 284–285.

³⁶ Az 1990-es évek együttműködéseiről: Murowchick 1997.

³⁷ Guan 2006: 285.

délyeztetési procedúráján kell átesni, amely a külföldiek számára nem látogatható lelőhelyek, illetve a zajló ásatások esetében még összetettebb. A törvény egyes cikkelyei ellen vétőkkel szemben határozottan fellépnek.³⁸ Mindez jelentősen behatárolja a külföldiek tudományos lehetőségeit, még a publikálatlan leletek és lelőhelyek megtekintését (nemhogy kutatását) is ellehetetlenítve (4. kép).

4. kép Feljárat a szigorúan őrzött császári temetkezéshez
Nanchang környékén (a szerző felvétele)

A külföldiek fentebb részletezett korlátozott lelőhely-látogatási, illetve ásatási lehetőségeiből kifolyólag a kutatások elsősorban publikált leletanyagra kell szorítkozzanak, melyhez leggyakrabban ásatási jelentések szolgálnak elsődleges forrásként. Az 1950-es évektől több tucat erre szolgáló folyóiratot indítottak – melyek közül a három legfontosabb a *Wenwu* 文物 (1950–), a *KaoguXuebao* 考古学报 (1951–) és a *Kaogu* 考古 (1955–), nem beszélve az egyéb periodikákról, könyvekről és az online elérhető anyagokról.³⁹ Ugyanakkor, ahogy arra Armin Selbitschka is rávilágított, az ásatási

³⁸ Részletesen: http://www.pkulaw.cn/fulltext_form.aspx?Db=chl-Gid=5007 (utolsó megtekintés: 2017. március 29, regisztrációköteles), illetve http://big5.gov.cn/gate/big5/www.gov.cn/gongbao/content/2016/content_5139373.htm (utolsó megtekintés: 2017. március 29.).

³⁹ Utóbbiról lásd Fan – Lai 2004.

beszámolók még a monográfiák esetében sem lépnek túl a szerkesztők/szerzők által publikálásra ítélt adatsorok pusztá közlésén.⁴⁰ Mindezt a kínai tudományos életben nem megszokott módon Li Ling is megerősíti 2015-ös tanulmányában.⁴¹ Ugyan rendkívül óvatosan és a végletekig tisztelettudóan fogalmaz, mégis kritizálja egyes ásatási jelentések szakmaiságát, különös tekintettel azok részletességére (5. kép).

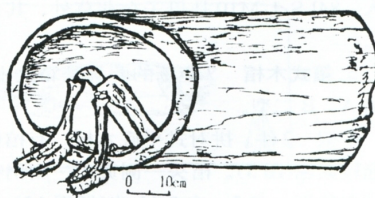

插图 12 84LS I M03A 原木棺

5. kép Sírrajz egy 2000-ben megjelent temetőpublikációból

(Xinjiang Weiwuerzizhiqu Bowuguan 新疆维吾尔自治区博物馆– Xinjiang Wenwu Kaogu Yanjiusuo 新疆文物考古研究所 2001:5)

Hiányosságként említi meg többek között, hogy az ásatási publikációk (beleértve saját írásait is) nem közölnek veszteséglistát, azaz nem térnek ki az elveszett vagy megrongálódott tárgyakra, és nem hangsúlyozzák kellőképpen saját tudományos jelentőségüket sem. Li Ling ugyanakkor részletesen kifejti azon meggyőződését is, miszerint az ásatási jelentéseket közérthető és lényegre törő módon kell megfogalmazni, hogy minél szélesebb réteghez eljuthassanak. Utóbbi némiképp eltér az európai elvárásoktól, ahol az ismeretterjesztő írások általánosságban különböznek a feltárások eredményeit közlő, a szűkebb szakmának íródott munkáktól. Sajnos még manapság is megállja a helyét Lothar von Falkenhausen több évtizedes megállapítása, miszerint számos kínai kutató a rendelkezésére álló tudást saját tulajdonának tekinti. A publikációk több esetében éppen ezen a „tudás – hatalom” megfontolás alapján hiányosak.⁴² Mindez a kvalitatív és kvantitatív elemzéseket is ellehetetleníti.

A fentiek érzékletes példája a nyugati szakirodalomban gyakran megjelenő, jellegzetesen császári vagy császár közeli temetkezésekből előkerült, áttetsző

⁴⁰ Selbitschka 2018.

⁴¹ Li 2015: 49–50.

⁴² von Falkenhausen 1993: 846.

római üvegleletek esete. A legtöbb nyugati munka a fenti tárgyakat összegyűjtő kínai tanulmányok angol fordításait idézi anélkül, hogy a cikkek által használt eredeti ásatási jelentéseket ellenőrizné. Pedig egyes, elsősorban korai jelentések a kor szokásának megfelelően csupán lelettípusokat közölnek anélkül, hogy bármilyen részletet adnának a néhol több száz mellékletet tartalmazó sírok tárgyairól. Ezek tehát nélkülöznek minden méretadatot, nem találhatók bennük leírások, az anyagvizsgálatokról már nem is beszélve. Pedig mindezek nélkül szinte lehetetlen megállapítani egy-egy nyugati import tárgyról annak készítési helyét. Az ilyen publikációkban található üvegedényekről valójában szinte semmit sem lehet tudni, így rómaiként történő meghatározásuk gyakran egyenesen légből kapott. Ennélfogva azon kínai vagy külföldi tanulmányok tudományossága, melyek a fenti problémát nem veszik figyelembe, erőteljesen megkérdőjelezhető.⁴³

Az eltérő tudományos szemléletmód szintén megnehezíti a Kínában történő régészeti kutatásokat. A történeti régészet elterjedtsége az egyik legszembeötlőbb példa, amelynek markáns eleme a források régészetben történő hangsúlyos használata. Kína rendkívül gazdag forrásanyaggal rendelkezik, ezek kizárólagos alkalmazása azonban gyakran az egyértelműen tudománytalan vegyes érvelés formájában jelenik meg a kínai publikációkban. Továbbá a történetírói munkák szavainak szó szerinti értelmezése mind az ásatások helyszínének kiválasztásában, mind a leletek értelmezésében komoly preconcepciókat eredményez. Robert W. Bagley lényegre tapintó megfogalmazásában az írott történelem a régészetre nézve kettős veszélyt hordoz. Nem csupán egyfajta alárendeltségre kényszeríti a régészeti felfedezéseket azáltal, hogy megmutatja a régészeknek, hová kell nézniük, de azt is megmondja, mit kell látniuk.⁴⁴ Emellett, ahogy von Falkenhausen egykor rátapintott, sok régész számára az elsődleges cél nem más, mint egyes történelmi (jellegzetesen az írott források által generált) problémák megoldása.⁴⁵

Marxista hagyaték a problémaközpontú régészet hiánya,⁴⁶ illetve a tipológia központi szerepe, amely nemcsak a leletek feldolgozásának első lépése, de gyakran az utolsó is, míg az értelmezés és az összefüggések keresése elmarad. Ugyancsak problémát jelent az elterjedt hozzáállás, miszerint

⁴³ Például ilyen megalapozatlan eset a shimenkani 石门坎, rómaiként meghatározott üveglelet, erről lásd Hoppál 2015: 101–102.

⁴⁴ Bagley 1992: 229.

⁴⁵ von Falkenhausen 1993: 845, 847.

⁴⁶ Erre von Falkenhausen (1993: 846) már az 1990-es években rávilágított.

gyakran hiányos adatokra támaszkodva próbálnak tipológiai sorokat felállítani olyan régiókra is, ahol a kronológiai kérdések sem tisztázottak, ami alkalomadtán a tudományosság kérdését is felveti.⁴⁷ Mindebből következik, hogy a teoretikus régészet viszonylag gyenge lábakon áll, noha az elmúlt évtizedekben jelentős fejlődésnek indult.⁴⁸

Ugyancsak az 1950-es évek állította a régészetet a nemzeti politika szolgálatába,⁴⁹ ami elemeiben ugyan, de a mai napig megfogható. Kiváló példa erre Belső-Mongólia esete, ahol a nemzetiségi jogok növelésére irányuló törekvéseket régészeti ásatásokkal (is) ellensúlyozzák.⁵⁰ Ezen ásatások egyik célja a területet a különböző korokban lakó „barbárok” etnikai és kulturális kapcsolatának bizonyítása, ami alátámasztaná, hogy a régió mindig is a *han* territórium szerves részét képezte.⁵¹

Liu Yan a kínai archeológia állapotát bemutató tanulmányában a fejlődés lehetőségét a régészet szemléletmódjának átalakításában látja, valamint a teoretikus vonal erősítésében, melynek ugyanannyira része a nyugati és a helyi elméletekre való nyitottság, mint a kritikus hozzáállás. Ugyanő ennek eszközeként többek között az élethosszig tartó tanulás koncepciójának megteremtését és az eltérő tudományos háttérrel rendelkező kutatók közötti cserekapcsolatok előmozdítását jelöli meg. Emellett a problémaközpontúság és az interdiszciplinaritás fontosságát is hangsúlyozza.⁵² Kiemeli, hogy a kínai régészek nagy általánosságban nem rendelkeznek archeometriai ismeretekkel, a legtöbb publikáció pedig nélkülözi a világos problémafelvetést és logikát.⁵³

⁴⁷ A tipológiai problémákról lásd Hein 2016: 45–51.

⁴⁸ Liu 2011: 31–32.

⁴⁹ Lásd például: Liu – Chen 2012: 17–19.

⁵⁰ Például a 2011-es megmozdulás, aminek ugyan hangsúlyozottan nem etnikai felhangja volt, mégis a kormánynak a mongol pásztorkodó életmód irányában folytatott politikáját kritizálta, erről lásd Han 2013: 93–100.

⁵¹ A 2012-ben indított kutatások címe „A mongolok és Yuan-dinasztia császártemetkezéseinek komplex vizsgálata” (Menggu zuyuan yu Yuanchao diling zonghe yanjiu 蒙古族源与元朝帝陵综合研究), 2013-tól évente kétszer megjelenő periodikájuk a Hulunbuir Ethnic Cultural Relics and Archaeology Series (Hulunbeier minzu wenwu kaogu daxi 呼伦贝尔民族文物考古大系).

⁵² Liu 2011: 33–34.

⁵³ Liu 2011: 33–34.

II. Római vonatkozású importleletek kutatása Kínában

A fentebb felvázolt problémákból kifolyólag a régészeti irányú kutatások – egyéni kutatók esetén legalábbis – elsősorban a már publikált leletek összegyűjtését és értelmezését célozzák meg, a helyi régészetben kevésbé elterjedt interdiszciplináris módszerek alkalmazásával. Az alábbiakban ennek egy példáját mutatom be: a Kínában előkerült, az 1–5. századra keltezhető római vonatkozású tárgyak vizsgálatán keresztül.

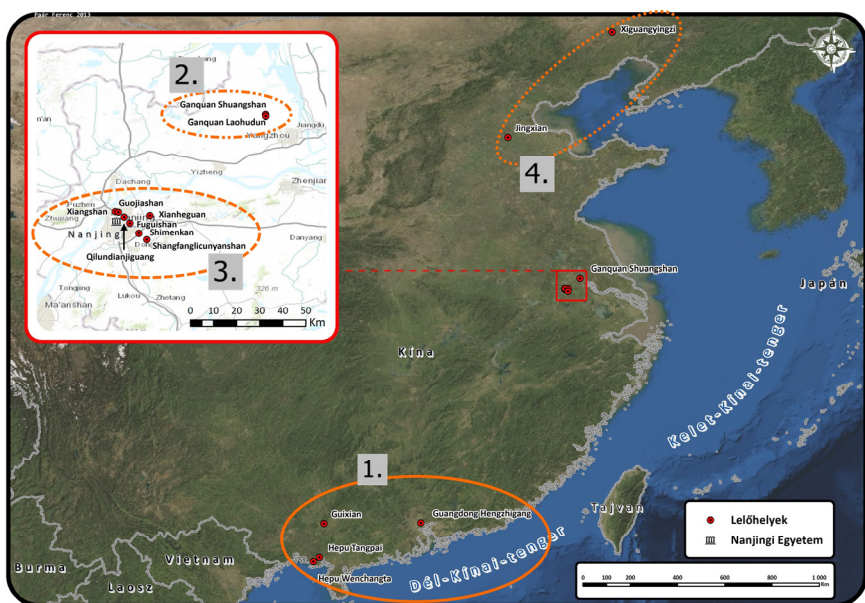
Kultúrtörténeti, régészeti szempontból a fenti terminus a Selyemút történetének egyik legmeghatározóbb, éppen ezért gyakran félreértett időszaka, s az elmúlt közel kétszáz évben több túlzó, romantikus elképzelés született a Han – valamint az azt követő kínai császárságok – és a Római Birodalom kereskedelméről és annak jelentőségéről, nagymértékben kiszínezve a régészeti leletek által kialakítható képet. Ugyanakkor a szerző az általa Kínában folytatott helyszíni kutatómunka eredményeként tételesen bizonyította, hogy a nyugati világ és Kína indirekt, közvetítők sorát igénybe vevő, ennek megfelelően egymásról jellegzetesen homályos elképzeléseket eredményező kapcsolata az 1–5. század folyamán a szárazföldi és a tengeri Selyemút mentén ugyan határozottan kimutatható, azonban nem a közvetlen távolsági kereskedelem irányából fogható meg.⁵⁴ Ennek megfelelően a nyugati világ és Kína kapcsolatára utaló leletek a Selyemút menti államok alakító-interpretáló szerepének köszönhetően a különböző kultúrák egymásra hatását, majd az 5. századot követően e mechanizmus változásait is kirajzolják. E szempontból meghatározók a Kína tengerparti sávjából előkerült áttetsző üvegedények, a különböző Tárím-medencei (Loulan 樓蘭, Niya) lelőhelyekről származó római/hellenisztikus eredetű üvegleletek, római/hellenisztikus előképeket hordozó szövetek (pl. Hermészt ábrázoló textil), vagy éppen nyugati kéznek tulajdonított képi ábrázolások (a Tita mesterjeggyel ellátott mirani freskó). Míg az üvegleletek kémiai összetételük vizsgálhatóságának köszönhetően származási helyükről is kézzel fogható információval szolgálnak, addig az összetett stílusjegyeket magukon hordozó szövetek a Selyemút műveltségének komplexitását és a nyugati világ arra gyakorolt hatását mutatják.

A téma ilyen jellegű kutatása azonban – részben az előző fejezetben vázolt problémákból kifolyólag – nemzetközi tekintetben is újszerű.

⁵⁴ Mindezt a szerző disszertációjában foglalta össze (Hoppál 2015).

II.1. A kutatás lépései és elméleti háttere

A Kínai Népköztársaság területén előkerült római eredetű vagy római/hellenisztius hatásokat mutató üvegleletek vizsgálata ugyan a tudomány kedvelt területe, a publikációk legtöbbje azonban nem lép túl a pusztá leletközlés keretein. Legtöbbjükből hiányzik a leletkörülmények pontos ismertetése, az üvegtárgyak fizikai adatainak minden részletre kiterjedő leírása, a régészeti párhuzamok bemutatása. Éppen ezért a kutatás első lépcsőjeként elengedhetetlen volt egy releváns, kereshető és ellenőrizhető adatbázis kialakítása, amely az adott körülmények között fellelhető legtöbb információt tartalmazza, az eredeti ásatási jelentés bibliográfiai adataival (amennyiben létezik), tipológiával és részletes meghatározásokkal. Mindez a már említett helyszíni kutatómunkával valósulhatott meg, amely során nemcsak az ásatási beszámolók és a szakirodalom felülvizsgálata történt meg, de a tárgyak összefüggéseinek vizsgálata is (6. kép).

6. kép Hellenisztikus és római jellegzetességeket mutató üvegedények csoportjai Kína tengerparti sávjában: 1: Guangxi – Guangdong csoport (i. e. 1 – i. sz. 1. század);
2: Ganquan csoport (i. sz. 1. század); 3: Nanjing csoport (4. század);
4: Északi csoport (5–6. század)

Ilyen kontextualizáló törekvés példája az e leletek mint idegen elemek adott kultúrába történő befogadásának elemzése. A római eredetű, illetve római/hellenisztikus hatásokat mutató tárgyak interdiszciplináris analízisével képet alkothatunk az eredeti tárgy/eszme változásairól és azok kultúrára gyakorolt hatásairól. Mindez két fogalom, a *perceptio* (felfogás) és *receptio* (befogadás) mentén vizsgálható.

A *perceptio* a látni és láttatni összetett folyamatainak alapegysége, amely a kiválasztás, elemzés és megítélés hármass rendszere mentén írható le. Összetevői az észlelés szubjektív rögzítése, részleges vagy részletes strukturalása, valamint érzelmi csatolás, illetve annak hiánya a megértés és következtetés érdekében. Kína császári dinasztiái alatt a befogadó kultúra idegenre adott reakciója jellegzetes *perceptiók* egész során keresztül fogható meg. E különböző, nem lokális elemekre adott válaszok pedig az idegen befogadásának formálóiként funkcionálnak. Utóbbi az elfogadás (adoptálás), átdolgozás (adaptáció), imitáció, elvetés, valamint elutasítás/tiltás összetett és részben inkoherens keveredése mentén írható le, melynek elemei a transzmisszió (átvitel), a transláció (átültetés), továbbá a kulturális kontextus, amelyhez a nevelés, vallási környezet, tágabb értelemben véve pedig az *exempla* (példának tekintés) és *aemulatio* (felülmúlás) koncepciói is hozzátartoznak. Ennek megfelelően például a Tárim-medencei összetett stílusjegyeket hordozó szöveteken keresztül a nyugati világ egyes elemeinek elfogadása, átdolgozása és átültetése is elemezhető.

Emellett Matthew Canepa rávilágított, hogy a kultúrákon keresztülívelő tárgyak – mint amilyenek a Kínában előkerült római eredetű leletek is – elemzése által lehetővé válik a „látni és láttatni”, valamint a „bemutatva, reprezentálva lenni” fogalmainak és azok hatásainak vizsgálata is. Míg bizonyos tárgyak birtoklása a hatalom reprezentációjának formája, addig individuális síkon az egyén etnikumának, nemének (stb.) kifejezője lehet. Ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy a szerző éppen a fent felsorolt tényezők és a tárgyak összefüggésének kritikai újraértelmezését javasolja, s felhívja a figyelmet, hogy egyes tárgyak nem csupán egy adott kultúra/művészet hordozói, hanem ezáltal azok felépülésében és változásaiban is jelentős szerepet játszanak.⁵⁵

⁵⁵ Canepa 2010: 7, 9.

II.2. Eredmények

M. Canepa megállapításai a Kína tengerparti sávjában előkerült áttetsző üvegedények *receptióján*, valamint társadalmi összefüggéseiken keresztül is megragadhatók.

A nyugati import üvegleletek tulajdonosai mind a régészeti leletek, mind az írott források alapján az 1–5. századi kínai társadalomnak egy szűk, kiemelkedően magas státusszal rendelkező rétegét alkották. Az üvegleleteket tartalmazó sírok kivétel nélkül a császárhoz vagy annak közeli, személyes köréhez tartozó hivatalnokokhoz köthetők, s e sírokba nem csupán luxus-tárgyakat, de *insigniákat* (mint a *buyaók* 步搖 és *jindangok* 金珰) is elhelyeztek. Ugyanakkor hangsúlyozandó a kutatás során vizsgált temetkezések nagyfokú rablottsága, amely értelemszerűen értékes, a sírrablókat adó alsóbb rétegek számára lehetőleg minél kockázatmentesebben és gyorsabban anyagi hasznot hozó tárgyakat érintett. A tény, hogy a fosztogatás az áttetsző üvegedényeket megkímélte, arra utal, hogy e leletek – legalábbis az egyszerű emberek számára – nem jelenthettek veszélytelenül megszerezhető, kézzel fogható anyagi értéket. Elég csak arra gondolni, hogy jóval problematikusabb lehetett túladni a törékeny, rendkívül ritka üvegedényeken, mint például a könnyen beolvasztható és ezáltal kevésbé árulkodó fémtárgyakon. Ennek oka részben az áttetsző, vékony oldalfalú üvegedények Kínában történő gyártásának hiányában,⁵⁶ valamint az üvegfűvés technikájának (egészen a 6. századig) ismeretlen voltában keresendő.

Mindez – ahogy erről a források is beszámolnak – a kínai elit egy szűk rétege szemében még inkább felértékelte az önmagában pusztán származási helyük miatt is rendkívül megbecsült tárgyakat, a mindennapi ember számára azonban értékesíthetetlené tehetette azokat. Emellett – ahogy arra az üveggyártás kapcsán tévesen a kristály kifejezést használó, feltehetőleg a 4. század elején keletkezett, Ge Hong 葛洪 által írt *Baopuzi* 抱朴子 (*Az egyszerűséget magához ölelő mester*) 2. fejezete (*Lun xian* 論仙, „A halhatatlanokról”) következtetni enged – az üveg előállításának mikéntje tisztázatlan volt a társadalom széles rétegei előtt.⁵⁷

⁵⁶ An 2002: 47, 56.

⁵⁷ A forrás magyar fordítását lásd Kósa 2005: 130, angol fordítását és elemzését lásd An 2002: 46.

Mindemellett a kínai szakrális élethez szorosan hozzátartozó jádéhoz való hasonlóságuk⁵⁸ tovább fokozta e tárgyak értékét. Így nem csupán származási helyük távolsága és ritkaságuk, de a gyártásukat övező misztérium, valamint rituális aspektusuk is szerepet játszott – a vizsgált temetkezések alapján – mindössze a kínai társadalom egy szűk és zárt rétege számára elérhető presztízstárggyá válásukban. Ehhez további fontos adalék, hogy – az Északi csoport unikális, kacsá alakú üvegedényét (Xiguanyingzi 西官營子 lelőhely) leszámítva – a vizsgált leletek a római és szászánida üvegművészség jellegzetes termékei, amelyeket minden bizonnyal eredetileg nem kivételes ajándékoknak szántak. A hosszú, közvetítők során keresztülívelő szállítást/mozgatást követően azonban Kínába érve már egyedi, nehezen megszereshető, immateriális presztízstárgyakká alakultak.

Ugyanakkor a Kína belső területein előkerült és a Középső Birodalom peremterületét képező Tárím-medence térségében feltárt nyugati import üvegleletek kvantitatív és kvalitatív tekintetben is eltéréseket mutatnak. A xinjiangi 新疆 régióban a római vonatkozású üvegedények – az anyag töredékes volta ellenére is – arányaiban nagyobb számban jelennek meg, gyakran szórványként ugyan, de határozottan alacsonyabb státuszú tulajdonosokra utalva. (Elég csak a telepeken, például Loulannál feltárt töredékekre gondolni.) Ennek okai az egyes befogadó kultúrák különbségeiben keresendők, amelyek az áttetsző üvegek eltérő *receptióját* vonták maguk után. Míg Kína belső területein e leletek a jádéhoz hasonló rituális funkcióval is ellátott presztízstárgyakká váltak, addig a Tárím-medence kulturális tekintetben rendkívül diverz oázisállamaiban a hatalom reprezentációjában játszott szerepük – legalábbis a Kína tengerparti sávjában megfogható mértékben – nem mutatható ki. A xinjiangi térségnek a Selyemút kereskedelmében betöltött kulcspozíciója hozzájárulhatott, hogy e tárgyakat Kínával ellentétben sem misztikus, sem – legalábbis a kínaihoz hasonló mértékű – rituális tulajdonsággal nem ruházták föl.⁵⁹

A befogadó kultúra különbségeiből adódó eltérő *receptio* fogható meg a Guangxi 广西–Guangdong 广东 térségből előkerült, hellenisztikus jelleget hordozó, i. e. 1 – i. sz. 1. századra keltezhető üvegleletek esetében is. Az időszakban mind kulturális, mind etnikai értelemben heterogén régióból származó, üvegmelléklettel rendelkező temetkezések tulajdonosai gazdag, de

⁵⁸ An 2004: 58.

⁵⁹ Ehhez még: Hoppál 2016.

nem kiemelkedő státuszú személyek lehettek, akik a tartomány adminisztrációjában tölthettek be kisebb-nagyobb hivatalokat.⁶⁰ Huang Qishan 黃启善 egyenesen úgy gondolja, hogy a Guangxi-csoport üvegei a közép- és kereskedőosztály piaci igényeit kielégítendő keletkeztek, mivel e réteg nem tudta volna megfizetni az igen drága importedényeket.⁶¹ Ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy a Guangxi–Guangdong térségből előkerült tárgyak lokális termékek lehettek, amelyek vizuális tulajdonságai (opak, vastagabb fal stb.) is eltértek az áttetsző üvegedényekétől. Mindez a nyugati import üvegeikétől élesen különböző *perceptiót* társított a Guangdong–Guangxi-kör üvegleleteihez, ezáltal még inkább egyedivé téve e tárgyak *receptióját*.

Emellett a fent említett római vonatkozású üvegleletek egy-egy tárgycsoport kereskedelem (azaz érték–ellenérték fogalmával párosított tranzakció), esetleg csere (azaz ajándékozással összekötött ügylet)⁶² útján történő szelektív kisajátításának példáiként interpretálhatók. Mindez az áttetsző üvegedények – az adott kultúrában nem lokális nyersanyag és/vagy technika mentén – határozottan elkülönülő kategóriáján keresztül fogható meg leginkább.

A római vonatkozású tárgyak elemzése a Római Birodalom és Kína császári dinasztiáinak kapcsolati dinamikájára is rávilágít. Megállapítható ugyanis, hogy a forrásokban Daqin 大秦 névvel illetett *Imperium Romanum* az i. sz. 1. században régészeti leletekkel igazolhatóan – elég csak a bizonyítottan római shuangshani 双山 vagy a laohuduni 老虎墩 üvegedényekre gondolni – megjelent a kínai köztudatban, noha a *Shiji* 史記 már jóval korábban említ⁶³ a későbbi Daqinnel kapcsolatba hozható területeket.⁶⁴ Az anyagvizsgálati eredmények alapján egyértelműen római eredetű, a császári család és közvetlen környezetének sírjaiból előkerült tárgyak nem csupán origójuknak, de a jádéhoz hasonlatos rituális funkciójuknak köszönhetően

⁶⁰ Yang 2006.

⁶¹ Huang 2006.

⁶² A kereskedelem és csere fogalmi háttérét, valamint a velük járó közvetlen vagy közvetett kulturális hatásokat magyar nyelven Váczi G. tisztázza 2014-ben megjelent, *A hálózatelemzés régészeti alkalmazásának lehetőségei a késő bronzkori fémművesség tükrében* című tanulmányának bevezető részében. Ugyanakkor a csere és kereskedelem egyéb fogalmakkal is leírható, ezek összegyűjtése például: Agbe-Davies – Bauer 2010.

⁶³ A Lixuanból 黎軒 érkezett mutatványosokról: *Shiji* 123.3173 (*Liezhuán* 63), lásd még Yu 2013: 43–45.

⁶⁴ Maga a Daqin kifejezés a *Hou Hanshu* 後漢書 86. fejezetében az i. sz. 2. század eseményeinek kronológiai rendben történő bemutatásakor jelenik meg először, lásd Yu 2013: 56–57.

is kiemelt presztízzsel bírtak. E megbecsült szerepük, valamint a kimagasló *potestas* és *auctoritas*, amellyel tulajdonosuk rendelkezett, hozzájárulhatott Daqin megismerésének igényéhez.

Mindezt a Keleti Han-dinasztia (i. sz. 25–220), de különösen a Három királyság (i. sz. 222–265) korától megszorodó, Daqinról számos új adatot közlő források – mint a *Waiguo zhuan* 外國傳 (*Külhoni országok leírása*) vagy éppen a *Nanzhou yiwuzhi* 南州異物志 (*A déli végek egzotikumai*) –, a történeti munkák közül pedig a rendkívül részletes *Wei lüe* 魏略 (*A Weidinasztia rövid története*) is alátámasztani látszanak.⁶⁵ E sajátos érdeklődés egyfajta csúcspontja a hivatalos történetírói munkákban és különböző egyéb iratokban is szereplő, császári parancsra indított i. sz. 97-es – sikertelen – Gan Ying 甘英 által vezetett küldöttség lehetett, amelynek célja a távoli Nyugat megismerése volt.

Ugyanakkor a Római Birodalmat övező információéhség nem – legalábbis nem bizonyíthatóan – lépett túl az egyszerű kíváncsiság keretein. Ennek megfelelően a Daqinról szerzett ismeretek másod- vagy inkább több kézről érkeztek, és jutottak el elsősorban a kínai társadalom legfelső rétegéhez: mind az írott források szerzői, mind a római vonatkozású régészeti leletek tulajdonosai – legalábbis Kína belső területein – igen magas rangú hivatalnokok vagy éppen a császári család tagjai voltak.

Emellett az *Imperium Romanum*-ról szerzett adatok a kor ideológiai és intellektuális színvonalán, egy rendkívül összetett, sztereotip szűrőn keresztül jelentek meg, amelyet a morális eszmék és az értékszempontú megközelítés is befolyásolt. Ugyanakkor a valós és fiktív elemek sajátos keveredése ellenére a Római Birodalom egy nagyon is kézzelfogható, kulturális, politikai és gazdasági hatalommal egyaránt rendelkező államalakulat volt a kínaiak szemében.

Noha a rendelkezésre álló adatok alapján a Daqinnal kapcsolatos információk beáramlásának részletei nem meghatározhatók, egy általános minta mégis felvázolható, amelynek kezdőpontja az 1. század római eredetű leleteiben fogható meg. A 2–3. század során megszorodó, számos misztifikált és irreleváns elemmel kiegészült egzotikumok, földrajzi értekezések és egyéb források Daqin-fejezetei e korai értesülések szélesebb – de továbbra is a felső, szigorúan írástudói – társadalmi rétegek által közvetített szubjektív lecsapódásai. A 4. század Nanjing környéki császári sírjaiban és a mindenkor uralkodó közvetlen környezetének temetkezéseiben feltárt római és szászá-

⁶⁵ Ezekről részletesen lásd Hoppál 2017.

nida importok a Római Birodalomról kialakult kép újabb nyugvópontját jelentik. E mind térben, mind időben zárt terület üvegleleteinek egyenlően magas státuszú tulajdonosai a római és szászánida áttetsző üvegedények hasonlóan megbecsült szerepére utalnak. Emellett a Keleti Jin-dinasztia 晉 (317–420) aktív külpolitikájára is rávilágítanak.

Az 5–6. század északi dinasztiáinak üvegedényei, de különösen a datongi 大同 serleg egy új, elsősorban a szárazföldi útvonalat preferáló kapcsolatrendszer kialakulása felé mutat. Akárcsak a 6. századot követő időszakra vonatkozó munkák, amelyekben Daqin már nem egyértelműen a Római Birodalmat jelöli, s gyakran inkább mint Fulin 拂菻, azaz Bizánc kulturális és szimbolikus elődje, szinonimája szerepel. Mindezek alapján az 5., de különösen a 6. század a Római Birodalomról alkotott kép szempontjából egyfajta tranzitív időszakként is értelmezhető, amely már sokkal inkább a *Βασιλείᾳ τῶν Ρωμαίων*nal való kapcsolatok felé mutat.

A Xinjiang Ujgur Nemzetiségi Autonóm Területen előkerült üvegedények, gyöngyök és textilek jóval közvetettebb módon vettek részt a Római Birodalomról kialakult kép formálásában. Az anyagvizsgálati eredmények alapján rómaiként meghatározott üvegek xinjangi jelenléte nem csupán a Kínai Népköztársaság egyes régióiban feltárt leletek társadalmi kontextusának különbségeire, de e tárgyak szállításának útvonalára-útvonalaira is rávilágítanak. Ugyanakkor – különösen a tárgyalt időszakban – a római *Oriens* műveltségének hatása egyértelmű a közép-ázsiai régióban, s a Tárím-medence mint a Kusán Birodalom érdekszférája és a Selyemút kereskedelmének fontos állomása a különböző művészeti hatások lecsapódásának területe is egyben. Ebből kifolyólag a bemutatott leletek, különösen a képi ábrázolások a kor kulturális sokszínűségére is következtetni engednek, és e tárgyak hellenisztikus/római előképeinek elterjedési útvonalaira is utalnak. Emellett e leletek hozzájárulhattak a Római Birodalomról alkotott kép egy a másodlagos forrásokból is kirajzolható aspektusának formálásához, amelyben Daqin egy sajátos (hellenisztikus) kulturális jegyekkel/műveltséggel (?) rendelkező, nem egyértelműen körülhatárolható, elsősorban – például a buddhista szútrákban – a *baktriai* térséget jelölő terület.

Az írott források adatait a római vonatkozású archeológiai emlékekkel összevetve megállapítható, hogy a Római Birodalom a másodlagos és gyakran irreleváns információk, valamint a kor ideológiai és intellektuális színvonalának következtében egy rendkívül összetett, sztereotip szűrőn keresztül jelenik meg. Ennek megfelelően megfogható mind a szubjektív

valóság, mind az adott kor morális és szellemi elvárásainak, ideológiájának hatása. Az *Imperium Romanum* egy elsősorban csupán a Középső Birodalom kiemelkedően magas státuszú rétege számára megfogható, távoli, misztikus és utópisztikus hatalmi koncentrátumként írható le, amellyel a közvetlen interakciók rendkívül ritkák lehettek.

Ugyanakkor a misztifikált, irreleváns elemek ellenére a Római Birodalom egy valós kulturális, politikai és gazdasági hatalommal egyaránt rendelkező államalakulat, amely Kína császárságai számára is létező (noha indirekt és nem számottevő) kereskedelmi tényezőt képviselt.

A fentieket összefoglalva, a helyszíni kutatómunka során felgyűjtött és elemzett római vonatkozású régészeti leletek alapján egy olyan kép vázolható föl, amelyben a Római Birodalom 1. távoli: áru közvetítők során keresztül, hosszú utazással érkeznek Kína császárságainak területére, ami még inkább növeli értéküket; 2. misztikus: a kínai társadalomban gyakran rituális funkcióval is bíró termékek előállítója; 3. egzotikus: a nehezen megszerezhető ritkaságok származási helyének szimbóluma.

Mindez – különösen a buddhista szútrák leírásaival összevetve – kiegészül egy a szövetek, fémtárgyak és egyéb képi- és figurális ábrázolások alapján felvázolható aspektussal: 4. egy sajátos (hellenisztikus) kulturális jegyekkel/műveltséggel (?) rendelkező, nem egyértelműen körülhatárolható terület, amely elsősorban a *baktriai* térséget jelöli.

A régészeti leletek alapján a Római Birodalomról kirajzolódó kép kiegészíti és tovább színesíti az írott forrásokban szereplő rendkívül összetett, utópisztikus és misztikus birodalomképet.

III. A jövőbeni kutatás lehetőségei és korlátai

A kutatás folytatásaként részint érdemes lenne a Kína és Róma egymásról alkotott elképzeléseit befolyásoló/alakító tényezők megértése érdekében további megközelítési módokat is figyelembe venni. Így az egyes közvetítő kultúrák interdiszciplináris elemzését, valamint a különböző, kultúrák közötti információk és tárgytipusok a komplex hálózatelemzés módszereivel/gondolati hátterével történő vizsgálatát, amely Bizánc és a Tang-kori Kína tekintetében már figyelemreméltó eredményekkel kecsegtet. Emellett hangsúlyos lehet a Selyemút és a tengeri Selyemút vonatkozásában megfogható egyéb kulturális interakciók, illetve ezen interakciós hálózat sűrűségének

elemzése (a módszertan korlátaival is számolva). Elsősorban Xinjiang térségében a hibridizáció létrejöttének lehetőségei szintén meghatározó narratívát nyújthatnak. Rendkívül óvatos megközelítéssel a világrendszer-elméletek használhatósága sem elhanyagolható, minden esetben szem előtt tartva a rendelkezésre álló forrásanyag hiányosságait, „szennyezettségét”. Ugyanakkor az interdiszciplináris, komplex megközelítési módok lehetőségeit éppen e forrásanyag, különösen a régészeti leletek problematikus volta jelentős mértékben korlátozza. Nem pusztán a szigorú törvényi szabályozás eredményezte korlátozott hozzáférés, de a leletkörülmények pontos dokumentálásának hiánya is nagymértékben befolyásolja az objektív mintavétel esélyeit, különösen a Kínai Népköztársaság vonatkozásában. Emellett egy adott tárgy origójának megállapítása érdekében elengedhetetlen lenne nagy sorozatú anyagvizsgálatok elvégzése és elérhetővé tétele, amely hozzájárulhatna az eltérő kulturális hatások nyomon követéséhez.

A problémák és nehézségek kezelése a felvázolt megközelítési módokat kellő kritikával és óvatossággal kezelő interdiszciplináris kutatási projekt keretein belül történhetne meg.

Elsődleges források

Baopuzi Neipian 抱朴子内篇 [Ge Hong 葛洪] 1985. Beijing: Zhonghua Shuju. *Shiji* 史記 [Sima Tan 司馬談, Sima Qian 司馬遷]. 1963. Beijing: Zhonghua Shuju. *Hou Hanshu* 後漢書 [Fan Ye 范曄 et al.] 1982. Beijing: Zhonghua Shuju.

Másodlagos szakirodalom

Agbe-Davies, Anna S. – Bauer, Alexander A. 2010. „Rethinking Trade as a Social Activity: An Introduction.” In: Anna S. Agbe-Davies – Alexander A. Bauer (eds.) *Social Archaeologies of Trade and Exchanges. Exploring Relationships among People, Places and Things*. Walnut Creek CA: Left Coast Press, 13–28.

Agnew, Neville – Demas, Martha (eds.) 2002. *Principles for the Conservation of Heritage Sites in China*. 中国文物古迹保护准则. Los Angeles: Getty Conservation Institute.

An Jiayao 2002. „Glass vessels and Ornaments of the Wei, Jin and Northern Dynasties.” In: Cecilia Braghin (ed.) *Chinese Glass: Archaeological Studies on the Uses and Social Context of Glass Artefacts from the Warring States to the Northern Song Period*. Firenze: Leo S. Olschki, 45–70.

- An Jiayao 2004. „The Art of Glass Along the Silk Road.” In: James C. Y. Watt et al. (eds.) *China. Dawn of a Golden Age, 200–700 AD*. New York: The Metropolitan Museum of Art – New Haven: Yale University Press, 57–66.
- Bagley, Robert W. 1992. „Changjiang Bronzes and Shang Archaeology.” In: Guoli Gugong Bowuyuan Bianji Weiyuanhui 國立故宮博物院編輯委員會 (ed.) *Proceedings, International Colloquium on Chinese Art History, 1991, Antiquities, Part 1* 中華民國建國八十年中國藝術文物討論會論文集器物上. Taipei: National Palace Museum, 209–255.
- Beech, Hannah 2003. „Stealing Beauty: Inside the Illicit Art Trade that Is Wrecking Asia's Cultural Heritage.” *Time Magazine* Oct. 20. (Asia Edition)
- Blumenfield, Tami – Silverman, Helaine 2013. „Cultural Heritage Politics in China: An Introduction.” In: Tami Blumenfield – Helaine Silverman (eds.) *Cultural Heritage Politics in China*. New York: Springer, 3–22.
- Canepa Matthew P. 2010. „Theorising Cross-Cultural Interaction Among Ancient and Early Medieval Visual Cultures.” *Ars Orientalis* 38: 7–29.
- von Falkenhausen, Lothar 1999. „Su Bingqi and Xia Nai.” In: Tim Murray (ed.) *Encyclopedia of Archaeology. The Great Archaeologists*. Santa Barbara: ABC-CLIO Inc., Vol. II: 591–614.
- von Falkenhausen, Lothar 1993. „On the historiographical orientation of Chinese archaeology.” *Antiquity* 67 [257]: 839–849.
- Fan, Ka-wai – Yuen, Celine – Yan, Lai 2004. „Review of the Web sites for Chinese archaeology.” *Aslib Proceedings* 56/4: 255–264.
- Gruber, Stefan 2007. „Protecting China's Cultural Heritage Sites in Times of Rapid Change: Current Developments, Practice and Law.” *Asia Pacific Journal of Environmental Law* 10/3-4: 253–301.
- Guan Qiang 2006. „Archaeology, Cultural Heritage Protection, and Capital Construction in China.” In: Neville Agnew – Janet Bridgland (eds.) *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles: Getty Conservation Institute, 282–285.
- Han, Enze 2013. *Contestation and Adaptation: The Politics of National Identity In China*. Oxford – New York: Oxford University Press, 87–107.
- Hein, Anke 2016. „The Problem of Typology in Chinese Archaeology.” *Early China* 39: 21–52.
- Hoppál Krisztina 2015. *A Római és a 'Kínai Birodalom' egymásról alkotott birodalomképének összehasonlító elemzése az írott források és a régészeti leletek tükrében*. (Ph.D. dissz., ELTE)
- Hoppál Krisztina 2016. „Contextualising Roman-related Glass Artefacts in China. An Integrated Approach to Sino-Roman Relations.” *Acta Archaeologica Hung.* 67: 99–114.
- Hoppál Krisztina 2017. „Chinese historical records as the only sources of Sino-Roman relations? A Critical Approach to Understand Problems on the Chinese Reception of the Roman Empire through Texts together with Artefacts.” *III CHAM International Conference, Centro de História d'Áquem e d'Além-Mar; Universidade Nova de Lisboa* (megjelenés alatt)

- Huang Qishan 黄启善 2006. „Guangxi Handai boli yu haishang Sichouzhilu 广西汉代玻璃与海上丝绸之路 [Guangxibeli Han-kori üvegek és a tengeri Selyemút].” In: Wu Chuanjun 吴传钧 – Lü Yusheng 吕余生 (eds.) *Haishang Sichouzhilu yanjiu: Zhongguo Beihai Hepu haishang Sichouzhilu shifagang lilun yantaohui lunwenji* 海上丝绸之路研究：中国·北海合浦海上丝绸之路始发港理论研讨会论文集 [Kutatások a Tengeri Selyemúton: a kínai Beihai Hepu kikötőjéről, a tengeri Selyemút kezdőpontjáról rendezett konferencia összegyűjtött tanulmányai]. Beihai: Kexue chubanshe, 154–163.
- Kósa Gábor 2005. „Halandó halhatatlanok. A xian-halhatatlanság képzete a Baopuzi 2. fejezetének tükrében.” In: Hamar Imre – Salát Gergely (szerk.) *Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán*. Budapest: Balassi Kiadó, 77–136.
- Li, Jian et al. 2016. „The History of Perception and Protection of Cultural Heritage in China.” In: Anne P. Underhill – Lucy C. Salazar (eds.) *Finding Solutions for Protecting and Sharing Archaeological Heritage Resources*. New York: Springer, 1–16.
- Li, Ling 2015. „Sharing with Whom? A Review of ‘Excavation Report of Hezhang Kele Site in 2000.’” In: Peter Stone – Zhao Hui (eds.) *Sharing Archaeology: Academe, Practice and the Public*. New York: Routledge, 47–56.
- Liu Yan 刘岩 2011. „Zhongguo kaoguxue de dangdai fansi – Yi ge kaoguxue lilun de shijiao 中国考古学的当代反思 – 一个考古学理论的视角 [Kortárs gondolatok a kínai régészetről: egy régészetelméleti szemszög].” *Nanfang Wenwu* 南方文物 2: 25–37.
- Liu, Li – Chen, Xingcan 2012. *The Archaeology of China: From the Late Paleolithic to the Early Bronze Age*. [Cambridge World Archaeology] Cambridge: Cambridge University Press.
- Liu, Xinyi – Jones, Martin 2008. „When Archaeology Begins: The Cultural and Political Context of Chinese Archaeological Thought.” *Bulletin of the History of Archaeology* 18/1: 25–27.
- Murowchick, Robert E. 1997. „The State of Sino-Foreign Collaborative Archaeology Projects in the PRC.” *Orientations* 1997/June: 26–33.
- Murowchick, Robert E. 2013. „‘Despoiled of the Garments of her Civilization’: Problems and Progress in Archaeological Heritage Management in China.” In: Anne P. Underhill (ed.) *A Companion to Chinese Archaeology*. Oxford: Wiley-Blackwell Publishing Ltd., 13–34.
- Murphy, J. David 1995. „The imperilment of cultural property in the People’s Republic of China. (Material Culture in Flux: Law and Policy of Repatriation of Cultural Property).” *University of British Columbia Law Review* 29: 91–118.
- Noth, Juliane 2015. „‘Make the Past Serve the Present’: Reading Cultural Relics Excavated During the Cultural Revolution of 1972.” In: Michael Falser (ed.) *Cultural Heritage as Civilizing Mission: From Decay to Recovery*. [Transcultural Research – Heidelberg Studies on Asia and Europe in a Global Context]. Heidelberg–New York: Springer, 181–199.

- Nyíri, Pál 2008. „Between encouragement and control: tourism, modernity and discipline in China.” In: Tim Winter – Peggy Teo – T. C. Chang (eds.) *Asia on tour: exploring the rise of Asian tourism*. New York: Routledge, 153–169.
- Selbitschka, Armin 2018. „The Pitfalls of Second-hand Information: On the Traditionalist Dogma in Chinese Excavation Reports.” *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* 79–80. (megjelenés előtt)
- Shen, Chen – Chen, Hong 2010. „Cultural Heritage Management in China: Current Practices and Problems.” In: Phyllis M. Messenger – George S. Smith (eds.) *Cultural Heritage Management: A Global Perspective*. Florida: University Press of Florida, 70–81.
- Szilágyi János György 2009. „Az igazi kérdés.” *BUKSZ* 21/2: 138–143.
- Tang Zijun 2013. „Does the Institution of Property Rights Matter for Heritage Preservation? Evidence from China.” In: Tami Blumenfield – Helaine Silverman (eds.) *Cultural Heritage Politics in China*. New York: Springer, 23–32.
- Váczi Gábor 2014. „A hálózatelemzés régészeti alkalmazásának lehetőségei a késő bronzkori fémművesség tükrében.” *Archaeologiai Értesítő* 139: 261–291.
- Wang Tao – Ucko, Peter 2008. „Early Archaeological Fieldwork Practice and Syllabuses in China and England.” In: Peter Ucko – Qin Ling – Jane Hubert (eds.) *From Concepts of the Past to Practical Strategies: The Teaching of Archaeological Field Techniques*. London: Saffron, 22–57.
- Wang Wei 2010. „Sixty Years of Archaeology in New China.” *Chinese Archaeology* 10/1: 1–5.
- Xia Nai 夏鼐 1984. „Shenme shi kaoguxue? 什么是考古学? [Mi a régészettudomány?]” *Kaogu* 考古 10: 931–935, 948.
- Xinjiang Weiwerzizhiqu Bowuguan 新疆维吾尔自治区博物馆 – Xinjiang Wenwu Kaogu Yanjiusuo 新疆文物考古研究所 2001. *Zhongguo Xinjiang Shanpula—Gudai Yutianwenmingde jieshiyu yanjiu* 中国新疆山普拉 – 古代于阗文明揭示与研究 [Kína, Xinjiang, Shanpula lelőhely – Kutatások Khotan ősi civilizációjának nyomában]. Ürümsi: Xinjiang Minzu Chubanshe.
- Yang Shiting 杨式挺 2006. „Lüe lun Hepu Hanmu ji qi chutu wenwu de tedian 略论合浦汉墓及其出土文物的特点 [Nagy vonalakban Hepu Han temetkezéseinek és feltárt emlékeinek jellemzőiről].” In: Wu Chuanjun 吴传钧 – Lu Yusheng 吕余生 (eds.) *Haishang Sichouzhilu yanjiu: Zhongguo Beihai Hepu haishang Sichouzhilu shifagang lilun yantaohui lunwenji* 海上丝绸之路研究：中国•北海合浦海上丝绸之路始发港理论研讨会论文集 [Kutatások a Tengeri Selyemúton: Összegyűjtött tanulmányok a kínai Beihai Hepu kikötőjéről, a tengeri Selyemút kezdőpontjáról]. Beihai: Kexue chubanshe, 20–33.
- Yang Zhijun 2006. „China’s Legal Framework for the Protection of Its Material Cultural Heritage.” Neville Agnew – Janet Bridgland (eds.) *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles: Getty Conservation Institute, 278–281.
- Zhongguo Da Baike Quanshu Zongbianji Weiyuanhui 中国大百科全书总编辑委员会 (eds.) 1986. *Zhongguo da baike quanshu • Kaogu juan* 中国大百科全书 • 考古卷 [Nagy kínai enciklopédia: Régészet]. Beijing: Encyclopedia of China Publishing House.